

УДК 347.1

Тетяна Пономарьова,здобувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ З ПОРУШЕННЯМ ПИСЬМОВОЇ ФОРМИ

В українському науковому колі точаться дискусії про те, чи є договір дійсним, якщо сторони порушили необхідну форму договору. Українське законодавство не містить ясної та універсальної відповіді та правових наслідків у вигляді того, що договір не буде вважатися укладеним у разі порушення його форми. Замість цього є положення про те, що порушення форми договору не робить його недійсним у певних випадках. У ст. розглянуті думки з таких питань: що означає письмова форма договору, яку роль вона відіграє у правових відносинах та які правові наслідки повинні настати, якщо сторони укладають договір не в тій формі, яка визначена законом.

Ключові слова: форма договору, письмова форма договору, укладання договору, порушення форми договору.

Постановка проблеми. У ст. 638 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) зазначено, що договір вважається укладеним, якщо між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди за всіма істотними умовами. З цього приводу у правозастосовчій практиці виникла проблема: стосується положення ст. 638 ЦК форми всього договору чи мова йде виключно про те, що належну форму необхідно надати тільки погодженню істотних умов? У зв'язку з такою невирішеністю наразі неможливо чітко визначити, чи перешкоджає дефект форми договору його укладенню.

Метою статті є дослідження категорії «дефект форми договору» і його вплив на виникнення договірних відносин.

Стан наукового дослідження. Питаннями дослідження форми договору займалися такі вчені, як Д.І. Мейер, І.О. Покровський, Р. Саватьє, С.М. Бервено, Т.В. Боднар, А.В. Нижний, С.О. Бородовський, С.А. Подоляк та інші. Утім, питання виникнення договірних відносин при порушенні письмової форми договору повною мірою в літературі досі не вирішено.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 205 ЦК сторони мають право укласти договір в усній або письмовій формі, причому вони самостійно можуть обирати форму для свого договору, якщо інше не встановлено законом.

При вирішенні питання про дотримання форми договору при його укладенні серед науковців існують дві основні позиції.

Перша зводиться до того, що вимоги про обов'язковість форми стосуються не всього договору, а тільки волевиявлення сторін в обсязі, необхідному для його укладання. Прибічники цієї позиції зазначають, що загальний порядок укладання договору можна поділити на декілька стадій:

- 1) організаційна (визначення учасників майбутнього договору);
- 2) узгодження умов договору;
- 3) укладання договору, коли волевиявленню надається необхідна форма та здійснюється реєстрація [2, с. 60].

Також робиться наголос на тому, що посилення в частинах 3 та 4 ст. 639 ЦК на «момент», з якого договір є укладеним, не можна визнати коректним, оскільки момент укладання договору визначається положеннями ст. 640 ЦК. Очевидно, що в частинах 3 та 4 ст. 639 ЦК мова має йти про досягнуту сторонами форму майбутнього договору як умову його укладання. Тому в зазначених частинах ст. 639 ЦК слова «з моменту» доцільно замінити словами «за умови». Така редакція відповідатиме частині 4 ст. 203 та частині 2 ст. 207 ЦК та усуне суперечність зі ст. 640 ЦКУ [3, с. 61].

Представники другої позиції схиляються до того, що на вирішення питання про укладання договору впливає форма всього договору. Тобто для того, щоб договір вважався укладеним, необхідне одночасне дотримання сторонами відповідної форми всього договору та дотримання сторонами погодження щодо всіх істотних умов [4, с. 99], а сам договір набуває чинності та стає обов'язковим

для сторін з моменту його укладання в належній формі [5, с. 205]. Таким чином, наголос робиться на тому, що форма самого договору впливає на вирішення питання його укладання.

Враховуючи це, можна вести мову про вплив форми всього договору на питання виникнення договірних відносин у цілому. У цьому аспекті зазначається, що форма договору має значення для встановлення моменту саме укладання договору та виникнення зобов'язальних правовідносин, але лише в тому випадку, якщо вона є умовою дійсності договору [1, с. 38]. Таким чином, питання укладання договору ставиться в залежність від дійсності договору, що, на наш погляд, суперечить самій суті цих понять.

Пропонуємо проаналізувати наведені погляди. Отже, прибічники позиції прямого зв'язку між укладанням договору та дотриманням його форми на підтвердження своїх поглядів наводять положення ст. 208 ЦК, де передбачені загальні вимоги, якими слід керуватися при обранні форми правочину [4, с. 100]. Однак не є зрозумілим, чому до загальних вимог автори відносять лише ст. 208 ЦК і зовсім не беруть до уваги ст. 218. Окрім цього, ст. 208 ЦК не містить жодних правових наслідків недотримання викладених у ній умов, тому доречно віднести її положення до диспозитивних.

На наш погляд, ця позиція є досить дискусійною з таких причин. По-перше, ст. 638 ЦК передбачає, що договір вважається укладеним, якщо сторони у відповідній формі досягли згоди по всім істотним умовам. Тобто відповідна форма стосується виключно частини погодження істотних умов, а не всього договору. Винятком з цього правила є тільки один випадок – коли сторони самостійно погодили укладання договору в певній формі (ст. 639 ЦК). Щодо господарських договорів, то Господарський кодекс України містить схожу норму ст. 180, де говориться про те, що договір укладений, якщо сторони у відповідному порядку та формі досягли згоди стосовно істотних умов.

Не можна не вказати на різницю термінів, якими оперують ст. 638 та ст. 207 ЦК. Ст. 207 говорить, що правочин вважається вчиненим у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Як відомо, зміст договору становлять права та обов'язки його сторін. Тобто передбачається, що всі вони мають бути зафіксовані передбаченим вище чином. Водночас ст. 638 ЦК нічого не каже про необхідність такої фіксації в такому ж обсязі для того, щоб договір був укладеним. Для цього, повторимо-

ся, необхідна належна фіксація лише згоди щодо істотних умов.

З'ясування того, чи є норма ст. 208 ЦК диспозитивною, є важливим також для вирішення питання допустимості укладання в усній формі договору між юридичними особами. Пункт 1 цієї статті говорить, що такі правочини належить вчиняти в письмовій формі. Постає питання: чи будуть негативні правові наслідки при вчиненні такого договору в усній формі (за умови, що відповідний наслідок у формі недійсності не зазначений у спеціальній ст., що регулює відносини щодо конкретного договору)?

На нормативному рівні це питання вирішується так. Оскільки ст. 208 ЦК не містить інших застережень, то сторони можуть застосувати положення частини 3 ст. 6 ЦК, незважаючи на припис укладання договорів між юридичними особами в письмовій формі, врегулювати відносини на власний розсуд і укласти цей договір в усній формі. Тобто правило частини 3 ст. 6 ЦК ще раз підкреслює диспозитивність норм ст. 208 ЦК. Для порівняння: Господарський кодекс у частині 1 ст. 181 зазначає, що господарські договори за загальним правилом викладаються у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. І незважаючи на те, що ми схильні вважати, що до цієї норми неможливо застосувати положення частини 3 ст. 6 ЦК, ця норма також має диспозитивний характер з огляду на вжиті в ній словосполучення «за загальним правилом», яке, по суті, допускає необмежену кількість винятків.

На додаток до цього для вирішення колізії в поставленому питанні ми повинні врахувати роз'яснення Вищого арбітражного суду № 01-6/1301 від 14.12.1993 р., де зазначається допустимість укладання договорів між юридичними особами в усній формі.

На науковому ж рівні ряд вчених підкреслюють існування правової колізії у вигляді розбіжностей у наслідках недотримання форми договору у випадках, коли така форма передбачена законом (наслідком буде недійсність договору) і коли така форма передбачена згодою сторін (наслідком буде його неукладання) [6, с. 76]. А тому сьогодні згідно з чинним законодавством складається ситуація, коли недійсність договору внаслідок недотримання письмової форми не встановлена законом, у разі недотримання письмової форми договору він є неукладеним [3, с. 63].

На нашу думку, невірною є така ситуація, коли одна і та сама обставина приводить до різних наслідків. Ми вважаємо, що відсутність відповідної форми повинна мати однакові правові наслідки, незалежно від того, хто її вимагає – сторони чи закон.

Тому ми вважаємо, що питання укладання та дійсності договору у зв'язку з недотриманням вимог щодо письмової форми не можна змішувати. Як зрозуміло зі ст. 638 ЦК, для укладання договору необхідно дотримуватися вимог застосування відповідної форми саме в частині досягнення згоди по істотним умовам. Не більше. Для дійсності ж договору необхідно враховувати цілий ряд норм законодавства, не обмежуючись виключно ст. 208 ЦК. Серед іншого, це ст. 218 ЦК, яка закріплює принцип того, що договір не може вважатися недійсним у випадку недотримання його форми, якщо інше прямо не встановлено в законі. Також це ст. 205 ЦК і спеціальні норми ЦК України та інших законів, де закріплені вимоги до форми та правові наслідки їх недотримання (наприклад, ст. 981 ЦК).

Окремо доречно буде розглянути можливість виконання договору з так званним дефектом форми та оцінити, чи буде недотримання вимоги оформити договір у тій чи іншій формі заважати його виконанню. Відповідь є негативною. Можливо, цим же критерієм користувався законодавець, коли запроваджував статтю 218 ЦК. Чи може ненадання договору певної форми вплинути на зміст правовідносин між сторонами? Вважаємо, що за умови, якщо сторони матимуть змогу його довести іншим способом, відсутність письмової форми на зміст не впливатиме. Тому ми вважаємо, що вирішення питання укладання договору у випадках, які окремо не передбачені ст. 639 ЦК, не повинне ставитись у залежність від того, чи був сам договір оформлений у письмовій формі, чи не був.

Поділяючи такі погляди, вважаємо, що саме по собі надання договору письмової форми згідно з правилами ст. 208 ЦК не впливає на вирішення питання щодо того, чи є договір укладеним, і не є підставою виникнення договірних відносин між сторонами, а недотримання вимог вказаної ст., за загальним правилом, не заважає такому виникненню. На нашу думку, за своєю суттю письмова форма договору залишається лише свідченням, підтвердженням дійсного існування правовідносин, тих правовідносин, які вже виникли внаслідок факту укладання договору.

Висновки

Проаналізувавши положення законодавства та наявні наукові погляди, хочемо зробити висновок про те, що письмову форму договору доречно буде розглядати перш за все в якості засобу підтвердження того, що між сторонами вже виникли

зобов'язання, тож вона може використовуватися в такій якості нарівні з іншими можливими засобами такого підтвердження. Тому недотримання визначеної законом форми договору не повинне впливати на його укладання, якщо сторони самостійно не домовились укласти договір у письмовій формі, а на дійсність договору може вплинути виключно у випадку, визначеному спеціальними нормами щодо окремого виду договору, які містять правовий наслідок у вигляді нікчемності договору за недотримання передбаченої форми. За цієї умови зникає можливість існування спірної ситуації, яку допускають деякі юристи, коли начебто неукладений (внаслідок недотримання письмової форми, обов'язковості якої визначена ст. 208 ЦК) договір в цей же час є дійсним в силу ст. 218 ЦК. Насправді ж за даних обставин договір буде і укладений, і дійсний.

Втім, маємо визнати, що чинне сьогодні законодавство містить ряд неузгодженостей, які створюють формальні перепони для виникнення договірних відносин, а також можливість різних підходів до його тлумачення, що не сприяє, на нашу думку, розвитку правової держави в цілому і зручності та легкості застосування правових норм особами, які не мають юридичної освіти, зокрема.

Враховуючи викладене, вважаємо, що до чинного законодавства доречно внести зміни, які б дозволили однозначно вирішити ряд питань: а) про допустимість укладання договорів між юридичними особами в усній формі; б) про єдині правові наслідки укладання договорів з дефектом форми.

Список використаних джерел

1. Нижний А.В. Форма цивільно-правового договору та наслідки її недотримання: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А.В. Нижний. – К., 2011. – 229 с.
2. Бородовський С.О. Укладання, зміна та розірвання договору в цивільному праві України: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 // С.О. Бородовський. – Х., 2005. – 212 с.
3. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (загальні положення) / Т.В. Боднар. – К., 2007. – 280 с.
4. Басова І.І. Правовые тонкости договорных отношений / И.И. Басова, О.А. Уварова. – Х., 2008 – 464 с.
5. Бервено С.М. Проблеми договірної права України: дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С.М. Бервено. – Київ, 2006. – 440 с.
6. Подоляк С.А. Правові підстави та наслідки визнання господарських договорів недійсними та неукладеними в Україні : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / С.А. Подоляк. – Київ, 2010. – 172 с.

В українському научному сообществе ведуться дискусии о том, является ли договор действительным, если стороны нарушили необходимую форму договора. Украинское законодательство не содержит ясно и универсального ответа и правовых последствий в виде того, что договор не будет считаться заключенным в случае нарушения его формы. Вместо этого есть положение о том, что нарушение формы договора не делает его недействительным в определенных случаях. В статье рассмотрены следующие вопросы: что означает письменная форма договора, какую роль она играет в правовых отношениях и какие правовые последствия должны наступить, если стороны заключают договор не в той форме, которая определена законом.

Ключевые слова: форма договора, письменная форма договора, заключение договора, нарушение формы договора.

In the Ukrainian scientific community are discussions about whether a valid contract, unless the parties have violated the required form of the contract. Ukrainian legislation does not contain a clear and universal answer and the legal consequences of the fact that the contract will not be conclude in the event of a breach of its shape. Instead, there is a provision stating that a breach of the contract form does not make it invalid in certain cases. The article includes the following topics: what is the written form of the contract, the role it plays in legal relations, and the legal consequences if a contract is concluded not in a form that is defined by law.

Key words: form of contract, written form of a contract, conclusion of contract, breach of contract form.

